

JANEZ KOS PRIREDIL
PO VALENTINU ZARNIKU, POVODNI MOŽ

POVODNI MOŽ Z GERMEZA, META Z IGA IN ŠTEBALOV ANDREJ Z VRHNIKE

Osemnajstletni ljubljanski gimnazijec Valentin Zarnik (1837–1888) je leta 1855 objavil v dijaškem rokopisnem časniku Vaje¹ dvajset strani dolgo povedko o Povodnem možu z Germeza na Ljublanici, o dekletu Meti in njenemu očetu z Iga ter o Štebalovem Andreju z Vrhnik. Metin oče je bil čolnar na Ižci in na Ljublanici, mladi Andrej pa je bil premožen čolnar in trgovec z lesom in žitom z Vrhnik.

Zarnik je gotovo poznal povedke o Ljublaničnem Povodnem možu, ki so bile v njegovih dijaških letih še zelo razširjene in je bilo zanimanje za ljudsko povedništvo živo. K zapisu povedke o Povodnem možu ga je gotovo spodbudila pesem Povodni mož dr. Franceta Prešerna, ki jo je leta 1830 objavil v Kranjski čbelici in leta 1847 v Poezijah.

Zarnik je povedko o Povodnem možu umestil v starodavne čase, »*ko še naše močvirje ni bilo suho, ko še ni ravna cesta proti Igu peljala, ko je le gosta šuma vse obdajala in ko ste Ižica in Ljublanica le samotno in tiho tekle, so tudi tukaj stanovali velikani, vile in druga bitja čudne narave, ki so vsak v svojem okrožji neomejeno vladali in se tudi velikokrat hudo razperli in bojevali.*«

146. Gvidon Birolla, Povodni mož, ilustracija, 1957.

Tedaj je oče Anton peljal hčer Meto iz Ljubljane domov na Ig. Pogovarjala sta se in beseda je nanese na Povodnega moža. Komaj je Meta omenila povodnega moža »se nedalječ neko ploskanje po vodi zasliši, nekaj enmalo pogoderna in zopet vse potihne.

147. Pavol Tesár, Povodni mož v Ljubljani (Močilnik), akvarel, 23 cm x 36 cm, 2014 (hrani CKV).

Dež je poprej enkrat hudo udaril, pa kmali se je vse izvedrilo, in blesketeči odsev je iz tamne Ižice polni luni nasproti migljaj. Obema na enkrat vesli obstaneta, čoln obstoji, plašno gledata okoli sebe in ušesa proti raznim stranem obračata, pa ni bilo moč nobene reči zapaziti. Meta je bila naglo v očetovo naročje pritekla in kar sape ji je zmanjkovalo, ker bila šele pervikerat pri taki vožnji in na take pripetljeje še ne kaj navajena.

Ko si je enmalo od strahu oddahnila, popraša tiho očeta, ki so spet za veslo poprijeli in toliko ovirali, da čoln ni rakove poti začel: Kaj je bilo? Kaj to pomeni? Ali je morebiti povodni mož?

Nič se ne boj! Jo zavernejo, povodni mož to ni, je že kaj noter padlo, ali pa pa se je kaka riba vun pognala, ali pa so še celo zad drugi čolnarji, povodni mož pa že ni, zakaj ta vse drugač prihrumi, kar gori jo pribrede, včasi še tuli, potlej pa se za kermo prime, se noter vsede, da se pelje, ali pa se derži in zraven prav moško korači.«

Nakar sta spet urno veslala in oče je začel pripovedovati, kaj je doživel njegov stari oče.

"Pravili so: ko so enkrat iz Verhnike vozili, gori na široki Ljubljani, kjer še ti nisi bila, da so precej en čas povodnega moža peljali. Dolgo pred niso hotli verjet in so rekli, da to ni vse vkup nič, takrat pa so se sami prepričali. Obernejo se nazaj, kjer so šumenje slišali in pri svitem mesecu zagledajo moža, ki je bil čisto kosmat in zelo velik. Ljubljano, ki je vendar tam taka, da z nobeno žerdjo do dna ne prideš, je do kolen bredel – kmali je bil pri čolnu. Silno so se ga ustrašili, ker slišali so, da če je le količkaj ljut, čoln preverne ali pa čolnarja za pete zagrabi in ga naravnost v vodo treši. Ko je en čas čoln držaje, dalje koračil, in take valove poganjal, da je čoln kar sam naprej tek, se le vsede na zadnjo kermo, noge v udo molé; - takrat so rekli, da so mislili, da se mora vse skup potopiti. Djali so: »Saj sem vendar že po dvajset sežnjev naložil, pa me vendar še nikoli ni tako težilo. Zakliče mi: Le naglo vozi! - urno - urno! - ročno vudiš, poprej bova v obljubljeni deželi! Meni strah in groza tako moč da, de sim tako

veslal, da sim bil ves moker. Silno mi je bilo vroče in gledal sim, ali ne tečejo krvave kaplje s čela; - čoln pa je tekel kakor bi ga burja nesla. Kadar tako enkrat do globokega tumfa prideva, že blizu Ljubljanice mi reče: Stoj! Do tukaj je dosti, zdaj smo doma; le dobro glej, in pazi. Če se bodo bele pene za mano cedile, počasi vozi in jutri ob osmih pridi na breg po plačilo, pa dobro zapazi! Takrat, ko bo že polni solčni odsev; zagledaš pa rudeče pene, pa tako hitro jadraj, kar je nar bolj mogoče! Ko to izusti, ploskne v udo šterbonk! Pocedé se take pene, da so mi kar čoln naprej splavile, bile so vse bele. Mene pa šele zdaj prav groza in strah spreleti, še hitreje jamem veslati in prikoračil sim do doma v poldrugi uri, za kar sim sicer dobre štiri potreboval. Pa tudi, ko sim domu dospel, sim bil tak, kakor bi bil iz groba nazaj prišel, kar na klop sim padel, nisim se skoraj zavedil. Povedal sim vse dogodke te noči svoji ženi, ktera me posebno o plačilu izpraševala in uganjala, kaj bo, v čem bo obstalo, ali bo zlato, ali srebro, ali škerlat. Zjutraj ko je že solnce prisijalo, se prebudim in zagledam ženo, ki je s s svojim kislim obrazom pri postelji stala. Poprašam, kaj da ji je, ter mi odgovori da je bila že ob šestih na bregu. Ko se je solnce dobro izza gor pokazalo. Zagledam velik črn pisker, mi nadalje pripoveduje; ročno tje tečem in vidim samo oglje. Iz jeze zgrabim pisker in trešim vse vkup v vodo; pa ravno takrat je solnce dobro posijalo, voda se je blisketala; pogledam pod noge in vidim, da so bili trije ogli na suho padli in postali bili cekini, vidiš jih, reče mi in jih iz žepa pokaže. Blisketali so se, kakor luč in jel sim jo zmirjati, da vender mora biti tako radovedna, da ne počaka pravega čas. Vidiš, ji rečem, midva bi bila zdaj lahko tako bogata, de bi lahko vprašala, koliko Ig velja, tako pa sva po tvoji termi in neumnosti spet pri starem. Vidiš, to so mi oče pripovedovali, še za na zadnje pristavijo oče. Meta pa reče: Kaj pa vi, oče, ga še niste nikoli vidili? Ali -

Spet se je slišalo ploskanje in mermranje, na zadnje pa postane ropot, kakor da bi se skala zrušila in z germenjem v sobo zavalila; videti pa ni bilo nič. Potem je bilo spet vse mirno.

Oh, oče, mene je tako strah, reče Meta, in jez se tako bojim, da bi se kaka povodna pošast nama za kermo ne obesila! O, tega se nič ne boj, jo potolažijo oče, sva že v Ižici in tukaj sim jo ne malokterikrat pribrodil. Je že morebiti kaka druga povodna žival, kakšen tič, ali kaj tacega.

Kje pa stanujejo ti povodni možje in kje jih je naj več.

Naj bolj se drže gor proti Verhniki, kjer je v Ljubljanici toliko globocih tumfov, posebno v Germezu, to je ta hribec proti sv. Ani; tukaj, pravijo, da je njih prava domačija in stanuje njih cela rodovina. Imajo žene in otroke; gori

148. Jože Ciuha, Povodni mož v Savinji, ilustracija, 1956.

149. Jelka Reichman, Povodni mož ugrabi deklico, ilustracija, 2012.
(Irena Cerar, Pravljične poti Slovenije, Sidarta, 2012, str. 51)

na Krimu pa stanuje Krimski mož, od ktere-
ga pravijo, da je še vse večji. Vlada v celem
Krimu, prikaže se dervarjem večidel, kadar
prav germi in treska in marsikterega prekuc-
ne. Velikokrat se pa Krimski in povodni mož
srečata in strašno se zbijeta; pravijo, da, če se
pri vodi skrešeta, je taki ropot in tresk, kakor
da bi bil sodni dan in gorje takrat čolnarju,
če je z dervmi napolnjenim čolnom blizu, ta
jih gotovo več ne prodaja. Kakšen je izid tega
boja, se ne vé; da Krimska živino povodno
vendar le prekosi.«

Meta tedaj pove očetu, da je pred tednom,
ko je pasla blizu brega krave, videla za gr-
mom dva majhna, kosmata fantička, ki sta
se igrala s pipčkom. Ko sta jo zagledala, sta
kakor žabi planila v nebo in izginila. Ko
sta veslala naprej in sta že videla stolp far-
ne cerkve, se je zopet pojavil povodni mož,
kosmat, velik kot smreka, oči pa so se mu
svetili kot bakla.

"Bredel je h kraju, pa izruval debelo verbo in
zarjovel s čudnim glasom, kakor da bi tulil
in mukal. Ti le hitro! Le hitro! Le hitro! Meni
je Krimski mož vse pobral, ženo in otroke,
jez mu bom pa nocoj pokazal! Jez ga bom
zmahal. Ti le hitro vozi, tebi ne bo ta Krimec
hčere vzel! Pri teh besedah se napoti proti
Krimu, in slišalo se je še dalječ, ko je po mo-
čvirji čmokal«

Mladenci z Igu so se zbirali v gostilni na
Studencu in hodili pevaje po vasi. Med nje
je prihajal tudi premožen Štembalov Andrej
z Vrhnike, ki je imel pet čolnov ter dve ladji
in je trgoval z lesom in žitom ter vsaj enkrat
na leto plul tudi na Hrvaško. Zagledal se je
v cvetočo Meto in ji hodil vasovat. Meti se je
priljubil. Vaščani so že ugibali, kdaj se bo-
sta poročila. Mladeničem se je tedaj pridru-
žil mlad, zal fant.

"Bil je velike postave, širokih pers vogelno-čr-

nih las, bolj bledega obličja, in diven ogenj mu je iz oči švigal, Bil je zmiraj krasno opravljen, posebno se je razločil škerlatasti pod-suknjek, katerega je versta sreberno-bliskete-čih gumbov kinčala. Prišel je vsak večer okoli desete ure, tiho se je stran usedel, nikoli ga ni čez maseljc spil, akoravno je po dve uri sedel. Od konca so ga vsi pogledovali, si na ušesa šepetali: Kdo? Odkod? Kaj vender ta človek tuhta i. t. d.«

Po daljšem času je le spregovoril z gostilniško strežajko Polono in jo spraševal, kdo je najizvrstnejši čolnar, katero dekle je najlepše, in če se Meta mož. Ko mu je Polona povedala, da bo Meta vzela Štembalovega Andreja z Vrhnike, se je neznanec pridružil fantom, ki so ga imenovali kar Janez, in šel z njimi pet pod Metino okno. Pel je tako lepo, da so drugi utihnili.

Meto in Andreja so tri tedne pred poroko oklicali. Teden dni pred poroko pa je Meto zvečer obiskal zali neznanec. Pozdravil jo je in povedal:

"Davnej sim te že mislil obiskati, pa nikoli ni bilo mogoče; oh Meta ali bi me mogla ljubiti? Oh gotovo bi me, ko bi vedela, kako te jaz ljubim, - kaj jaz zate preterpim - oh Meta ljubim te od tistega nesrečnega večera - Meta, saj veš, kdo sim - nič več me ne veseli na mojim domovanju - vse me gleda in že ribe se mi posmehujejo - vsi moji bratje se z mano norčujejo - Pojdi z mano v moje domovje - vse ti bo na prvi miglej streglo - domovala boš v Germezu, ali pa v stekleni palači, da bi bila le moja; ali me ljubiš?"

Meta, ki se tacega nagovora ni nadjala, vsa osupljena odgovori: Samo Andrej je moj! - Ko to izusti, zasliši smeh, stal je pred njo tisti mož, katerega je vidila tisti večer, ko se je tudi pervikrat Ljubljane nagledala. Z ravno tem gromečim glasom ji zadoni na ušesa: Kar si vidila in slišala, nikomur ne povej, ali - Ni slišala več.«

150. Andrejka Čufer, Povodni mož na znamki Pošte Slovenije, 2012.

Padla je v omedlevalo. Ko se je zavedla, je bila v Andrejevem naročju. Povedala mu je, da je bil pri njej neznani fant iz studentske gostilne, a je bil v pravi podobi povodni mož.

"Ukaje so izanski fantje zvečer ob desetih iz Verhnike odrinili, peljali so na petih čolneh Andrejevo balo. Dobro jih je Andrej z iskrenim vincom napojil, in sam je že en četrto ure popred odrinil."

Ko pridejo na tako imenovano veliko vodo, kjer je toliko tonfov in grmovja, zaslišijo naenkrat trikrat strašni glas. Ura bije, človeka pa ni! Vse ukanje in vriskanje /utihne/ in narpogumniši so jeli: Naglo, naglo, povodni mož, povodni mož, oh da bi nas le ne došel! Še le ko vstric Iga privesljajo, zopet s prisiljenim glasom zavriskajo. Pa o strah in groza, ko začnejo iskati, Andreja z njegovo ladjo nikjer ni bilo. Našli so drugo jutro na veliki vodi pri najglobljem tomfu njegov razklani, preverjeni čoln ali Andreja pa ne. Tisti večer, so pravili, da je Polonca z neznanim prazno oblečena proti bregu naglo korakala i ni je bilo več nazaj, ker zdavnaj je že šlogarica /povedala/, da Polona neznanega ljubi. Meta je samica ostala. Dan današnji se pa še sliši na veliki vodi, kadar kakšnega čolnarja voda požre, plakajoči glas: Ura bije, človeka pa ni!«

- 1 NUK Ljubljana, Rokopisni oddelek, Vaje 1855, in objava Zarnikovega spisa na internetu.